

HENRI DŽEJMS

OKRETAJ
ZAVRTNJA

WWW.DOKAZ.RS

DOKAZ KLASICI

Knjiga N° 1

ZA IZDAVAČA
Nataša Atanacković
Nebojša Zorić

PREVOD
Aleksandar V. Stefanović

LEKTURA I KOREKTURA
Dokaz izdavaštvo

DIZAJN KORICA I PRELOM
Blend Graphics

ŠTAMPA
DMD Štamparija

Beograd, 2020. | Tiraž: 500 | Prvo izdanje

NASLOV ORIGINALA:
Henry James
THE TURN OF THE SCREW

Ovaj roman deo je svetskog javnog književnog dobra.

ISBN: 978-86-81518-03-8

HENRI
DŽEJMS

OKRETAJ
ZAVRTNJA

Preveo
Aleksandar V. Stefanović

Priča nas je bila držala oko vatre, skoro bez daha, ali sem očite primedbe da je jeziva, što na Badnje veče u jednoj staroj kući čudnovata pripovest i treba u osnovi da bude, ja se ne sećam da je iko nešto rekao, dok neko nije primetio da je to jedini slučaj za koji je dotad bio čuo kako je jedno dete doživelo takvo viđenje. Slučaj se, uzgred budi rečeno, odnosio na jedno priviđenje u nekakvoj staroj kući sličnoj ovoj našoj u kojoj smo se bili okupili za ovu priliku, na jednu prikazu, i to jezivu, nekom mališanu koji je spavao u sobi s majkom. Obuzet strahom, probudio ju je sav užasnut, a majka, pre nego što je i uspela da rastera stravu detetu i ponovo ga uljuljka u san, našla se najednom i sama, lice u lice sa istim prizorom koji je i njega potresao. Baš ova primedba bila je izvučla od Dagleasa – ne odmah, već docnije u toku večeri – odgovor kome je usledila zanimljiva posledica, na koju bih želeo da vam skrenem pažnju. Neko drugi je bio otpočeo priču, ne baš naročito zabavnu, i ja sam primetio da je on ne prati. Ovo sam shvatio kao znak kako on sam ima nešto da nam kaže; trebalo je samo imati malo strpljenja. Na ovo smo, zapravo, čekali još dve večeri. Međutim, tada, pre nego što smo se razišli, on izreče šta je imao na umu.

– Ja se potpuno slažem, što se tiče Grifinove sablasti, ili šta je to već bilo, da njeno priviđanje najpre mališanu, u tako nežnim godinama, daje događaju posebnu crtu. Ali, koliko je meni poznato, to nije prvi put da je u jednoj tako zapanjujućoj pojavi bilo upleteno dete. Ako prisustvo jednog deteta čini da osetimo kako je zavrtnaj stegnut za okretaj više, šta ćete reći kada su u pitanju *dva* deteta?...

– Reći ćemo, naravno – uzviknuo je neko – da dva deteta čine da osetimo kako je zavrtnaj stegnut dvostruko... a i to da bismo želeli da čujemo šta se s tom decom zbililo.

Još uvek mogu da vidim Dagleasa uspravljenog ispred kamina, kome je bio okrenuo leđa, kako sa rukama u džepovima gleda odozgo na svog sagovornika.

– Do sada je niko nije čuo osim mene. Priča je zaista stravična.

Naravno, više glasova je izjavilo da ova svojstvenost, ova pojeđinost, daje celoj stvari posebnu draž. Naš prijatelj, pripremiivši svoj trijumf mirno i umesno, bacio je pogled na nas ostale slušaoce i nastavio:

– Ovo prevazilazi sve. Nisam čuo ni za šta slično sa čime bi se ovaj događaj mogao uporediti.

– Po samoj stravičnosti? – sećam se kako sam upitao.

Čini mi se da je hteo reći kako to baš nije tako jednostavno, ali da je u nedoumici kako da celu stvar objasni. Prešao je rukom preko očiju, načinivši jednu bolnu grimasu:

– Po užasu... po jezivom užasu!

– Oh, divno! – uskliknula je jedna od žena.

Nije obratio pažnju na nju. Gledao je u mene, ali umesto mene kao da je video ono o čemu je govorio.

– Po samom jedinstvu od grozote, bola i užasa.

– E pa, onda – rekao sam – sedite i počnite.

Bio je okrenut prema vatri, čušnuo nogom jedan panj, posmatrajući ga za trenutak. A onda se opet okrenuo nama:

– Ne mogu da počnem. Morao bih najpre da pošaljem nekoga u grad.

Ove njegove reči dočekalo je jednoglasno gundanje praćeno velikim negodovanjem. Pustio je da to prođe i potom, na svoj zamišljen način, objasnio:

– Događaj je zabeležen. Rukopis se nalazi zaključan u fioci; godinama već nije iz nje vađen. Ali mogao bih da pišem svome poslužitelju i priložim ključ; on bi nam poslao paketić čim ga nađe.

Izgedalo je kao da ovaj predlog upućuje naročito meni, kao da od mene traži pomoć koja bi okončala njegovu neodlučnost. Debela, ledena kora bila je probijena, te naslage stvorene u toku mnogih zima; on je imao razloge zbog kojih je dugo ćutao. Ostalima se odugovlačenje nije sviđalo, ali mene je baš to njegovo dvoumljenje očaravalo. Zamolio sam ga da pismo uputi prvom poštom, a da se s nama dogovori kada će početi sa čitanjem. Potom sam ga upitao da li je događaj predstavljao njegovo lično iskustvo. Na odgovor nisam dugo čekao.

– O, ne, bogu hvala!

– A da li su beleške vaše? Da li ste vi zabeležili stvar?

– Ja sam zabeležio samo utisak. Upisao sam ga *ovde* – dodirnuo je rukom srce. – I ostao je tu za večna vremena.

– Onda vaš rukopis?...

– Mastilo je već ostarilo i izbledelo na njemu... a pisan je divnim rukopisom. – Počeo je da oteže. – Rukom žene koja nije među živima već dvadeset godina. Pokojnica mi je poslala stranice o kojima je reč pre same smrti.

Sada smo ga već svi bili slušali i, naravno, neko se tu morao naći da bude pametan, ili barem da iz ove rečenice izvuče neizbežan

zaključak. Ali, ako je zaključak prošao bez osmeha na licu, on nije izazvao ni razdraženost kod našeg sagovornika.

– Bila je to vrlo ljupka osoba, međutim, starija deset godina od mene. Ona je bila guvernanta moje sestre – dodao je on setno. – Najprijatnija žena koju sam ikad poznavao na takvom položaju. Bila je dostojna da zauzme i svaki drugi. To je bilo davno, a ova epizoda još i mnogo pre toga. U to vreme sam se nalazio u Trinitiju, a nju sam zatekao pri povratku kući, u leto iduće godine. Te godine sam ostao duže kod kuće. Bila je to divna godina; i kada bi ona bila slobodna lutali smo i vodili razgovore u vrtu, razgovore u kojima me je iznenađivala svojom inteligencijom i prijatnošću. O, da, nemojte da se smeškate. Ja sam je neobično voleo, i do današnjeg dana draga mi je i sama pomisao na to da je i ona mene volela. Da nije, ne bi mi ispričala sve to. Nikada nikome nije o tome govorila. I ja nisam verovao u to samo zato što mi je to sama kazala... već je i meni bilo jasno da je o tome ćutala. U to sam bio siguran, to se moglo videti. Kad me budete saslušali do kraja, lako ćete i sami prosuditi zašto.

– Zato što ju je cela stvar bila prestravila?

On me je i dalje posmatrao upornim pogledom.

– Lako ćete i sami prosuditi – ponovio je on. – Naročito vi.

Ja sam ga, takođe, uporno posmatrao.

– Jasno mi je. Bila je zaljubljena.

On se prvi put nasmejao.

– E, baš ste pronicljivi. Da, bila je zaljubljena. To jest bejaše bila zaljubljena. To je izbijalo iz njenih očiju; ona nije mogla da ispriča svoju priču a da joj to ne izbije iz očiju. Ja sam to primećivao, a i ona je primećivala da ja primećujem. Ali o tome nismo progovorili ni reči. Sećam se gde i kada je to bilo: ivice travnjaka,

senke velikih bukvi, i dugog, vrelog letnjeg popodneva. To nije bilo mesto na kome bi čovek uzdrhtao... pa ipak!...

Bio se udaljio od vatre i ponovo zavalio u stolicu.

– Paketić će vam stići u četvrtak ujutro? – upitao sam.

– Verovatno tek drugom poštom.

– Da. Onda znači posle večere...

– Bićete ovde svi?

Opet nas je pogledao svakog ponaosob.

– Da li neko odlazi?

On je izgovorio ove reči skoro s nadom u glasu.

– Ostaju svi!

– Ja ostajem... ja ostajem! – uzviknule su dame čiji je odlazak već bio utanačen. Gospođa Griffin, međutim, kazala je kako je potrebno uneti malo više svetlosti u celu tu stvar.

– A u koga je to ona bila zaljubljena?

– To ćete već čuti iz priče – uzeo sam na sebe da joj odgovorim.

– Oh, ne mogu da čekam na priču!

– Priča vam to *neće* reći – rekao je Daglas. – A još manje na jedan bukvalan i vulgaran način.

– Onda, tim gore. To je jedini način na koji ja mogu nešto da razumem.

– A vi, Daglase, nećete li nam *vi* reći? – upitao je neko od nas.

On opet skoči na noge.

– Da... sutra. Sada moram na spavanje. Laku noć.

I pošto je hitro zgrabio svećnjak, napustio nas je pomalo zbu-njene.

Iz našeg kuta u velikom i tamnom predvorju čuli smo njegove korake na stepeništu, našto je gospođa Griffin progovorila:

– E pa, ako ne znam u koga je ona bila zaljubljena, znam, ba-rem, u koga je *on* bio zaljubljen.

- Ona je bila deset godina starija od njega – rekao je njen muž.
- *Raison de plus...* u tim godinama! Ali baš je krasno to njegovo dugo ćutanje.
- Četrdeset godina! – ubacio je Griffin.
- Sa ovom eksplozijom na kraju.
- Ova eksplozija će nam – odgovorio sam ja – pružiti sjajnu priliku u četvrtak uveče.

Svi su se u tome bili složili sa mnom do te mere da nam je pažnja za bilo šta drugo presahnula. Poslednja priča, premda nedovršena kao kakav roman u nastavcima, bila je ispričana; pozdravili smo se i „pokupili sveće”, kako je neko rekao, i otišli na spavanje.

Sutradan mi je bilo poznato da je jedno pismo sa priloženim ključem, još prvom poštom, bilo upućeno na adresu njegovog stana u Londonu. Ali, uprkos – ili baš zbog mogućnog širenja ovog obavještenja, mi smo ga bili potpuno ostavili na miru sve do posle večere, zapravo, do jednog časa u toku večeri koji će najviše odgovarati vrsti osećanja koje smo iščekivali. A onda je on postao razgovoran kako smo samo poželeti mogli, i otišao je toliko daleko da nam je čak objasnio razloge svom ovakvom stanju. Slušali smo ga opet pored vatre u predvorju, izražavajući svoja iskrena čuđenja kao i prethodne noći. Ispalo je da je pripovest koju je obećao da će nam pročitati, radi pravilnog razumevanja, zahtevala nekoliko reči prologa. Neka mi bude dozvoljeno da na ovom mestu kažem, i s tim jednom okončam, da je ova pripovest, čiji sam tačan prepis načinio mnogo docnije, ono što ćete vi sada čitati. Kad je već osetio da mu se bliži kraj, siroti Daglas mi je poverio rukopis koji je bio tražio i koji mu je prispeo posle tri dana. S čitanjem je otpočeo veče po prispeću rukopisa, na onom istom mestu, dok ga je naš mali zanemeli krug slušao s krajnjom pažnjom. Dame koje su bile izjavile da će ostati, naravno, nisu ostale. Otišle su,

hvala bogu, prinuđene ranije uzetim obavezama i pomahnitale od radoznalosti, kako su izjavile, zbog pojedinosti kojima nas je već bio razdražio. Ali ovo samo učini da mali broj preostalih slušalaca bude prisniji i odabraniji, i da se zbije oko ognjišta, u očekivanju uzbuđenja.

Daglas nam je najpre preneo pojedinost da je kazivanje u samom rukopisu počelo od mesta pošto je radnja, na neki način, već bila u toku. Radi boljeg razumevanja trebalo je znati kako je njegova stara prijateljica, najmlađa od više kćeri jednog siromašnog seoskog sveštenika, u dvadesetoj godini, pošto se bila prihvatila učiteljskog poziva, došla u London, sva ustreptala, kako bi se lično javila na jedan oglas iz novina koji ju je već bio stavio u kratku prepisku sa onim koji ga je bio dao. Pokazalo se da ova ličnost – kada joj se lično predstavila radi ocene, u jednoj kući u ulici Harli koja je na nju svojim prostranstvom i velelepnošću ostavila dubok utisak – pokazalo se da je taj moćni poslodavac gospodin čovek, neženja u punoj životnoj snazi, osoba kakva nikada nije iskrsla, sem u snovima ili kakvom starom romanu, pred očima jedne stidljive, uznemirene devojke tek prispele iz parohijskog doma u Hempširu. Ovaj tip nije teško opisati, jer, srećom, on ne izumire. Čovek je bio lep, odvažan i privlačan, neusiljen, veseo i pun ljubaznosti. Neminovno, on je devojku iznenadio svojim sjajem i otmenošću, ali ono što ju je najviše privuklo i što joj je ulilo hrabrost koju je docnije pokazala, bio je način na koji je on celu stvar izneo, kao da mu ona čini izvesnu uslugu, nešto zbog čega će joj on večno biti zahvalan. Ona ga je ocenila kao bogatog, ali strahovito nastranog; videla ga u punom sjaju otmenosti, lepog izgleda, skupih navika i dražesnog načina postupanja sa ženama. Za boravak u gradu imao je veliku kuću krcatu plenom

sa putovanja i trofejima iz lova, ali od nje je tražio da odmah produži put u njegov letnjikovac – staro porodično zdanje u Esekusu.

Smrću koja je njihove roditelje zadesila u Indiji, on je ostao da se stara o malom nećaku i maloj nećaki, deci mlađeg brata koji je služio u vojsci i koga je izgubio pre dve godine. Ovo dvoje dece, zahvaljujući čudnom sticaju okolnosti za čoveka u njegovom položaju – samca bez odgovarajućeg iskustva ili trunke strpljenja – nije mu lako palo. Iz toga se izrodila i velika briga, a nesumnjivo bio je načinio i čitav niz nesmotrenosti, iako je bezmerno sažaljevaao sirotu dečicu i činio za njih sve što je mogao; zapravo, poslao ih je dole u svoju drugu kuću, na pravo mesto, s obzirom na to da se nalazila van grada, poverivši ih, još od samog početka, staranju najodabranijeg osoblja, najboljeg što ga je mogao naći da se o njima brine, rastajući se čak od svoje lične posluge koju je poslao da ih tamo dvori, i sam odlazeći njima kad god je to bilo moguće, da bi se lično uverio u stanje stvari. Nezgoda je bila u tome što im je on bio jedini rođak i što su mu lični poslovi oduzimali celokupno vreme. Bio im je stavio na raspolaganje Blaj, koji je bio zdrav i bezbedan, i za starešinu njihovog malog domaćinstva postavio – ali samo u prizemlju – jednu izvanrednu ženu, gospođu Grouz, bivšu sobaricu njegove majke, za koju je bio siguran da će se dopasti mladoj dami. Ona se tada starala o kući i privremeno vršila dužnost guvernante devojčici, koju je srećom, budući sama bez dece, mnogo volela. Tamo je bilo dosta njih da joj se nađu pri ruci, ali razumljivo, mlada dama, koja je trebalo da ide dole kao domaća učiteljica, bila bi najstarija vlast u kući. Pored toga, za vreme raspusta, ona bi imala da se stara i o malom dećaku, koji se već jedno tromesečje nalazio u školi – premda je za nju bio premlad. Ali, šta se drugo i moglo učiniti? Pošto raspust tek što nije bio počeo, trebalo bi da za dan-dva i on bude tamo.

Dva deteta su ispočetka imala jednu mladu gospođicu koju su, za nesreću, izgubila. Ona se sasvim lepo starala o njima – bila je to vrlo čestita osoba – sve do svoje smrti, velike neprijatnosti koja, tačno rečeno, nije ostavila drugog rešenja do da se mali Majls pošalje u školu. Gospođa Grouz je od tog vremena, kako je znala i umela, činila sve za Floru. Pored nje, tamo su se još nalazili kuvarica, sobarica, mlekarica, jedan stari poni, stari konjušar i stari baštovan, svi na isti način veoma čestiti.

Do tog mesta bejaše Daglas stao u svom pripovedanju, kad neko postavi pitanje:

– A od čega je prva učiteljica umrla? Od tolike čestitosti?

Odgovor je brzo došao.

– Doći će i to na red. Ne želim da unapred govorim stvari.

– Izvinite. Pomislio sam da baš to činite.

– Na mestu njene sledbenice – naveo sam ja – ja bih pozeleo da čujem, da li je mesto koje joj se nudilo bilo skopčano sa...

– Nužnom opasnošću po život? – završio je Daglas svoju misao. – Ona je želela da sazna, i saznala je. Sutra ćete već čuti šta je saznala. U međuvremenu, naravno, izgledi su joj se učinili malo neprijatni. Bila je mlada, neiskusna i nervozna: videla je pred sobom puno odgovornosti, a malo društva, zaista veliku osamu. Oklevala je, uzela dva dana da se posavetuje i razmisli. Ali ponuđena plata je u velikoj meri prevazilazila njena skromna predviđanja i prilikom drugog razgovora, kad je pogledala neprijatnosti u oči, ona je prihvatila službu.

Rekavši ovo, Daglas je napravio prekid koji me je, za dobro društva, naterao da ubacim:

– Što se, naravno, objašnjava neodoljivom zavodljivošću sjajnoga mladog čoveka, kojoj je ona podlegla.

On je ustao, kao što je to bio učinio i noć pre toga, prišao vatri, pomerio nogom jednu kladu, i onda zastao za trenutak okrenut tako leđima prema nama.

– Videla ga je svega dva puta.

– Da, ali baš u tome i jeste sva lepota njene strasti.

Kada je čuo ove reči, na moje ne malo iznenađenje, Daglas se okrenuo prema meni.

– U tome i *jeste* stvar. Bilo je i drugih – produži on – koje nisu podlegle. On joj je iskreno ispričao sve svoje teskoće; da su mnogim kandidatkinjama uslovi bili neprihvatljivi. Nekako su se, prosto, plašile. Sve to izgledalo im je nejasno, čudno; tim pre što je bio postavio glavni uslov.

– A to je?...

– Da ga nikada ne sme da uznemirava, ali nikada, nikada: niti da nešto traži, niti da se žali, niti da piše radi bilo čega; da sva pitanja rešava sama, da prima potreban novac od njegovog advokata, preuzme celu stvar u svoje ruke i njega pusti na miru. Obećala mu je da će tako biti; kad je za trenutak, oslobođen tereta, oduševljen, zadržao njenu ruku u svojoj, zahvaljujući joj se na žrtvi, poverila mi je kako se već time osećala nagrađenom.

– Ali, da li je to bila sva njena nagrada? – upitala je jedna od gospođa.

– Nikada ga više nije videla.

– Oh! – rekla je gospođa.

Pošto nas je naš prijatelj opet smesta napustio, ovo je bila poslednja važna reč u vezi s predmetom, sve do sledeće večeri kada je, pored kamina, zavaljen u najudobniju naslonjaču, otvorio jedan staromodni tanki album sa izbledelim crvenim koricama i pozlaćenim ivicama.

Čitanje je potrajalo više večeri, ali još u samom početku, ista ona dama postavila je novo pitanje.

– Koji je naslov vašoj stvari?

– Nemam naslova.

– Oh, *ja* imam! – rekao sam ja. Ali, ne obazirući se na mene, Daglas već bejaše počeo sa čitanjem, i to divnom jasnoćom koja kao da je prenosila uhu svu finoću rukopisa kojim je pripovest bila napisana.

I

Sećam se celog početka kao naizmeničnog uzletanja i padanja, kao male klackalice raznih osećanja, koja se čas vine uvis a čas udari o zemlju. Po ustreptalom dolasku u grad, da udovoljim njegovom pozivu, doživela sam dva zaista loša dana; sve moje sumnje opet se povратиše, i ja sa sigurnošću osetih da sam pogrešila. U ovakvom duševnom stanju provela sam duge časove u kočiji koja se njihalala i tandrkala noseći me do mesta gde je trebalo da me čekaju kola poslata od kuće. Bilo mi je rečeno da je ovo unapred urađeno i, pred kraj tog junskog popodneva, ja zaista zatekoh jedan udoban jednopreg kako čeka na mene. Vozeći se u ovom času, po divnom danu, kroz predeo koji kao da mi izražavaše prijateljsku dobrodošlicu svojim blagim, nasmejanim letnjim izgledom, osetih iznova svu veru u sebe, i čim skrenusmo na stazu oivičenu drvećem, meni spade kamen sa srca, što je samo bio dokaz o tome koliko je duboka bila moja obeshrabrenost. Pretpostavljam da sam očekivala ili strahovala od toga da ću se susresti s nečim tako turobnim, pa ono što me dočeka predstavljalo za mene lepo iznenađenje. Kao najlepšeg utiska sećam se širokog, čistog pročelja kuće, otvorenih prozora i novih zavesa, kao i dveju devojaka kako

kroz njih posmatraju; sećam se travnjaka i vedrine cveća, škripe točkova po šljunku i zasvođenih vrhova drveća iznad kojih su kružile vrane gakuše, grakćući pod zlačanim svodom neba. Veličanstvenost prizora ostavi na mene dubok utisak. Sve ovo se toliko razlikovalo od oskudnog doma u kome sam dotad živela. Jedna prijatna osoba, držeći za ruku malu devojčicu, pojavi se odmah na ulazu, dočekavši me s tako ljubaznim poklonom kao da sam gospodarica ovog doma ili kakav ugledni posetilac. U Ulici Harli meni je ovo mesto bilo prikazano u mnogo skromnijoj svetlosti, i to, koliko se sećam, izazva u meni pomisao kako je vlasnik još veći gospodin, i da ono u čemu ću imati da uživam može biti i iznad njegovog obećanja.

Do sledećeg dana ne osetih nikakvo padanje, jer potonji časovi upoznavanja s mojim mladim učenicom ponesoše me kao kakvo slavlje. Devojčica koja je pratila gospođu Grouz učini mi se još od prvog trenutka tako ljupko stvorenje da sam bila presrećna što ću imati njome da se bavim. Ona je bila najdivnije dete koje sam ikada videla, i docnije sam se čudila što mi moj poslodavac nije više pričao o njoj.

Te noći sam malo spavala; bila sam isuviše uzbuđena, i ovo me je, sećam se, takođe zaprepastilo, obuzelo, nadovezalo se na moje osećanje o blagorodnosti kojom sam bila primljena. Velika, dostojanstvena soba, jedna od najboljih u kući, velika raskošna postelja, pune, ukrašene draperije, visoka ogledala u kojima sam, prvi put, mogla da se ogledam od glave do pete; sve to me je iznenadilo kao neobična ljupkost devojčice poverene mome staranju – kao i mnogo štošta drugo. Ovome se može dodati moje iznenađenje što ću od samog prvog trenutka sa gospođom Grouz biti u takvim odnosima o kojima sam, na svom putu ovamo, u kočiji, razmišljala s puno strepnje. Jedina pomisao koja je na prvi